

го членування своєї роботи на численні розділи, підрозділи, пункти та підпункти (9 сторінок змісту!), що, за його переконаннями, не дають змоги порушити логіки та родо-видового погляду аналізованих категорій. Німецьким впливом, на наш погляд, пояснюється використання автором арабських цифр замість латинських при визначенні століть. Поза сумнівом, робота не позбавлена своїх власних «білих плям» (ті ж 30-ті рр. XIX ст., описані з урахуванням обігу на суміжних територіях). Занадто широким виглядає другий розділ, який охоплює період часу від 1774 до 1848 р. Хотілося би побачити курси залучених валют по окремих роках. Робота також значно виграла б від визначення обсягу грошової маси за десятиліттями – автор наводить їх переважно за правліннями імператорів, хоча, безсумнівно, ці завдання, судячи з назви дослідження, не ставилися як головні. Цікаві та абсолютно нові, хоча дещо дискусійні власні авторські інтерпретації поліномінацій типу «лев», «злот», «шустка» тощо. Викликавши «вогонь на себе» цією глибокою нумізматико-культурологічною розвідкою, автор свідомо пішов на дискусію, що обов'язково мають розгорнутися як із боку економістів, так і істориків-нумізматів, фахівців спецдисциплін. Але, на наше переконання, тільки так і повинна розвиватися наука, що дає простір для дискусії, обміну думками, достатньо аргументованими для їх виносу на широкий загальнонауковий суд.

Монографія, попри всі зауваження та окремі прорахунки, може слугувати зразком вдумливого підходу науковця до вирішення інноваційної теми. Робота надзвичайно інформативна, оскільки заявлені і презентовані практично всі відомі джерела та праці фахівців із різних регіонів світу. Монографія дійсно заслуговує на найвищу оцінку як аналітико-інформативне дослідження, в якому автор не лише актуалізує абсолютно нові джерела, невідомі до цього в українській нумізматиці, а й пропонує (на підставі опрацювання архівних матеріалів) власні розрахунки обсягів монетної продукції Австрії по періодах, та визначає розміри грошової маси в буковинському обігу (С.140-153, 252, 263 та ін.).

Загалом, монографічне дослідження має високий фаховий рівень, закріплений автором за кордоном, воно достатньо цікаве та потрібне, написане, попри певну перевантаженість термінами, гарною українською мовою, містить нові наукові висновки. За обсягом поставлених завдань воно складає зразок самостійно виконаної оригінальної наукової праці на рівні солідної докторської дисертації (із СІД чи історії економіки, адже їй передували, що видно із бібліографії, понад 75 авторських публікацій у фахових виданнях як в Україні, так і за кордоном), і заслуговує на дуже високу оцінку. Тож ми всіляко вітаємо працю науковця із його прагненням внести щось своє, неповторно цілісне до скарбниці знань. Завдяки інформативності та високому фаховому рівню наукової праці, монографію, сподіваємося, прийме науковий світ із подякою, а її автор може бути задоволений, з огляду на якісно виконану багатолітню працю.

М.Ф.Дмитрієнко (Київ), І.Н.Войцехівська (Київ)

Косик В.

Франція та Україна. Становлення української дипломатії (березень 1917 – лютий 1918). – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 264 с.

Наполегливий науковий пошук сприяє появі нових документальних джерел, які дають підстави по-іншому зрозуміти відомі явища і пов'язують їх із недослідженими фактами. Раніше опубліковані праці створюють творчу інтелектуальну атмосферу. У цьому сенсі показовою є нещодавня публікація українськомовного перекладу монографії В.Косика, яка присвячена відносинам України та Франції на заключному етапі Першої світової війни.

Зазначену працю (паризьке видання 1981 р.) написано на основі передусім доступних автору документів з архіву Міністерства закордонних справ Франції. Водночас у монографії широко використано праці не лише західної історичної науки, а й тогочасної радянської історіографії із зазначеної проблематики.

Передусім приваблює той факт, що авторська стилістика, ретельна увага і повага до архівних документів, які стосуються предмета дослідження, збережені у рецензованій праці. За згодою вченого, в українському перекладі вилучено деякі частини, в яких для інформування французької громадськості подаються загальновідомі для вітчизняного чи-

тача історичні дані. Тож по суті опубліковано своєрідний реферативний переклад автентичного авторського тексту. Добре, що редакторські скорочення не торкнулися цінної складової монографії, яку становлять архівні документи. Саме на цій основі читач має можливість аналізувати зіткнення позицій французької прагматичної дипломатії політичного реалізму з молодого українською, переважно ідеалістично налаштованою.

В передмові до зазначеного львівського видання відомого вітчизняного дипломата А.Зленка підкреслено сенс публікації перекладу праці, яка покликана сприяти «відновленню історичних зв'язків між Україною та Францією». Цю функцію книга В.Косика вдало виконує завдяки тому, що вона присвячена одній із ключових проблем новітньої вітчизняної історії.

Автор висвітлив українсько-французькі політичні відносини 1917–1918 рр. на фоні міжнародної ситуації, показав особливості встановлення офіційних стосунків між Францією й УНР, проаналізував деякі причини втрати Україною державності.

Зокрема в першому розділі «Українське питання у Франції перед революцією в Росії» ретроспективно показано еволюцію позиції громадськості цієї держави та офіційної влади останньої щодо розвитку України у складі Російської імперії й перспектив її можливого самостійного історичного існування. Другий розділ «Україна за часів революції» переповідає відомі дані про загрозу насамперед фінансових збитків, яка стала реальною для французьких інвесторів на фоні революційного розпаду Російської імперії. На жаль, поза увагою автора залишилася дискусійна проблема ролі представників Франції в ідейно-політичній підготовці Лютневої революції 1917 р.

У третьому розділі «Автономія України і реакція французької преси» наводяться аргументи, які обумовили не лише прихильне, а водночас і нейтральне й навіть вороже ставлення громадської думки Франції до перспективи трансформації російського державного устрою в умовах продовження Першої світової війни. У монографії тлумачиться її позиція, яка залежала від утримання Східного фронту і підтримки тих насамперед військово-політичних сил, які на просторі колишньої Російської імперії були спроможні це гарантувати.

У розпал липневої 1917 р. кризи російського Тимчасового уряду до Петрограда прибув новий французький посол Ж.Нуленс. Виконуючи дипломатичні обов'язки, він зустрівся з українським представником В.Винниченком, який попереджав, що відмова російського уряду від визнання законних прав українців лише стимулюватиме посилення їх симпатій до Німеччини. Водночас «германофільство» було жупелом, яке заважало Парижу визнати права України на самовизначення (с.63).

Радикалізація революційних подій стимулювала калейдоскопічні зміни політичного курсу Франції. Проте усвідомлення ситуації та раціональне тлумачення актуальних потреб наштовхнулося на нерішучість останньої й тактику очікування нею часу, коли тенденції трансформуються у конкретний результат, бажаний для Парижа.

В монографії слушно зазначається, що реальність перспективи відродження української державності серйозно впливала на геополітичний розклад сил у Східній Європі. Зокрема значна частина французької еліти, яка визначала процес прийняття доленосних рішень, більше схилилася до позиції поляків, які турбувалися про східні кордони майбутньої незалежної Польщі. Натомість прагматичною частиною французької громадськості, особливо після приходу більшовиків до влади у листопаді 1917 р., Україна розглядалась як можливе ядро відбудови демократичної Росії.

Однак помітне політичне зміцнення більшовиків стимулювало появу в середовищі тодішньої управлінської еліти Франції альтернативної позиції. Зокрема генерал Бертельо, розмірковуючи над українськими справами у категоріях політичного реалізму і силового поділу сфер впливу, визнавав за доцільне визнання УНР, аби зашкодити просуванню на схід австрійських інтересів (с.135). Із цією метою в Україні було здійснено спробу більш-менш системної організації французької політичної та військової пропаганди на користь Антанті.

Більшовізація Росії також стимулювала жвавий інтерес до можливого перетворення України на важливу складову «санітарного кордону» між радянською державою й Європою. Врешті, саме ці функції у міжвоєнний період мали виконувати створені за наслідками Першої світової війни східно-і центральноевропейські країни, які ввійшли до профранцузької Малої Антанті. Але Брест-Литовський мирний договір фактично перекреслив цю гіпотетичну історичну можливість для України.

Водночас В.Косик слушно зазначає, що об'єктивному усвідомленню стратегічної перспективи національних інтересів Франції в УНР заважав не лише місцевий суцільний революційний хаос та проблеми із самоорганізацією, а й особисті суперечності між формальними і неформальними представниками цієї держави у тодішній Україні. Зокрема автор наводить приклад конкуренції, яка загострилася в Києві між журналістом Ж. Пелісьє, який, за його даними, належав до тієї ж франкмасонської ложі, що й Симон Петлюра, та керівником французької військової місії Ж. Табуї (с.156).

Предметом суперечки було, наприклад, ставлення до питання «спонсорування» потривалих для Франції публікацій в українській пресі. Водночас французькі політичні реалісти були змушені визнати, що «українці більше не задовольняються доброзичливими словами, а вимагають дій» (с.158). У відповідь на ці прагнення генерал Ж.Табуї в розпалі брест-литовських переговорів 18 січня 1918 р. зажадав від української сторони визнання французького контролю у фінансовій, економічній, торговельній, військовій і зовнішньополітичній діяльності УНР (с.193). Майже аналогічні тогочасні німецько-австрійські вимоги потребували від молодого української дипломатії здійснення гіркого вибору між поганим та ще гіршим.

В авторських висновках визнається, що «Франція, зненацька захоплена революцією і розпадом російської армії, не мала запасної політики» (с.209). Звичайно, Україна була зацікавлена у французькій підтримці заради створення потужної власної національної армії, але вільних ресурсів для допомоги у цій справі в умовах вирішального етапу Першої світової війни у Парижі було обмаль. Тож об'єктивні й суб'єктивні причини зашкодили реалізації тенденції, яка могла б вивести українсько-французькі відносини на якісно новий рівень рівноправних зв'язків.

Опублікований переклад монографії Володимира Косика привернув увагу зацікавлених читачів, знайшов своє місце в історіографії міжнародних відносин України доби боротьби на незалежність у 1917–1921 рр.

У сучасному глобальному та суперечливому світі, в якому ми живемо, подібні праці, які чесно та неупереджено висвітлюють складні історичні періоди, збагачують наші знання, що загалом забезпечує відродження надії на суттєвий якісний прогрес у відносинах українського і французького народів в об'єднаній Європі XXI ст.

А.Ю.Мартинов (Київ)

Херсонес Таврический в третьей четверти VI – середине I вв. до н. э. Очерки истории и культуры / В.М.Зубарь, А.В.Буйских, Е.А.Кравченко, М.В.Русяева. – К.: Академперіодика, 2005. – 625 с.

Рецензована книга, яка вийшла у кінці 2005 р., підбиває основні підсумки вивчення історії й культури однієї з чотирьох великих античних держав, що існували на території України. Ця праця разом із томом «Херсонес Таврический в середине I в. до н. э. – VI в. н. э.», виданим у 2004 р., містить всебічне дослідження більшості відомих нині джерельних свідчень про еллінську колонію, що, за словами Плінія Старшого, вирізнялась «особливим блиском серед інших міст усієї цієї області внаслідок збереження там грецьких звичаїв».

Книга складається з вступу, дев'яти розділів, висновків, докладного англійського резюме, великого списку наукової літератури та архівних джерел. Особливо варто відзначити чудовий підбір різноманітного ілюстративного матеріалу і наголосити на тому, що за цим стоїть дуже копітка й трудомістка праця. Серед понад ніж 300 ілюстрацій більшу частину справедливо посідають фотографії та прорисовки численних археологічних знахідок. Поряд з ними читач бачить велику кількість карт, планів, реконструкцій, а також портрети вчених, котрі зробили найбільший внесок у вивчення історії, археології й епіграфіки Херсонеса. Поліграфічні можливості видання не у всіх випадках змогли забезпечити належну якість репродукцій, що втім не так уже й важливо, бо в цій книзі ілюстрації мають не лише тільки художнє значення. Вони коментують текст, дозволяють краще зрозуміти його, а у ряді випадків навіть критично оцінити текст видання.

Вся ця праця виконана під керівництвом д. і. н. В.М.Зубаря, котрому належить не один десяток статей, кілька монографій та науково-популярних книжок, присвячених